

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 Верховна Рада України.
2. Максимович, Д. В., and М. В. Кривонос. "Проблемні питання захисту та дотримання прав і свобод людини в умовах воєнного стану. Правова система України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану." Матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Державний університет «Київський авіаційний інститут», 21 лютого 2025 р (2025): 368-372.
3. Піскун, І. І., and А. Е. Куртмоллаєв. "ПРАВА І СВОБОДА ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ." Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».–К.: НАУ, 2024.–№ 2 (71).–244 с. У правовому журналі висвітлено результати досліджень учених університету та провідних за-кладів вищої освіти і наукових установ України та зарубіжних країн з актуальних проблем повітряно-го, космічного, а також інших галузей права. (2024): 142.

Линник Т.В.,

к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та теоретико-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет, Україна
<https://orcid.org/0009-0006-7712-6543>

СУЧАСНІ ПРАВОВІ МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Ключові слова: військове право, імплементація, міжвідомча комісія, міжнародне гуманітарне право, російська агресія, тимчасова спеціальна комісія.

Виклики реалізації в Україні вимог міжнародного гуманітарного права тривалий час розглядаються у вітчизняній доктрині насамперед у вимірі національного наукового пошуку у сферах кримінального та міжнародного права, а саме щодо процесів притягнення до відповідальності держави-агресора та підконтрольних їй структур, при цьому саме сприйняття міжнародного гуманітарного права відбувається через призму міжнародного кримінального права, та насамперед Римського статуту.

При цьому нагальні та гострі питання реалізації та імплементації Україною міжнародного гуманітарного права не обмежуються власне відповідальністю загарбників, так саме як не кожне порушення, недотримання чи неповне дотримання норм міжнародного гуманітарного права становить собою злочин та тим більше міжнародний злочин. Розвиток російської агресії проти України, який розпочався у 2014 році та спроби України імплементувати норми міжнародного гуманітарного права, періодично відображалися у роботах окремих вітчизняних та іноземних авторів. Втім такий науковий пошук концентрувався насамперед на питаннях оцінювання міжнародно-правового виміру злочинних діянь агресора та його окупаційних сил і структур, крім того у роботах містився оглядовий аналіз схваленого законодавства України з питань міжнародного гуманітарного права.

Вказані питання саме у вимірі дослідження національної нормативно бази майже не досліджувалися вітчизняними авторами, за виключенням окремих статей Б.В. Бабіна, Ю.О. Волошина, Е.А. Плешка, А.А. Чвалюка тощо.

Увагу до питань міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) українська влада приділяла тривалий період. Серед іншого постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 21 липня 2000 р. № 1157 було утворене Міжвідомчу комісію з імплементації в

Україні МГП та затверджене Положення про неї [7]. Міжвідомчу комісію Положення визначало як постійно діючий координаційний орган, утворений КМУ з метою забезпечення реалізації міжнародно-правових зобов'язань України, що випливають з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 р., Додаткових протоколів до них та інших міжнародних договорів з питань гуманітарного права [7].

При цьому головою Міжвідомчої комісії мав бути за посадою Міністр юстиції, а його заступником, також за посадою, голова Національного комітету Товариства Червоного Хреста; організаційне, матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності Міжвідомчої комісії покладалося на Міністерство юстиції, крім його представників у комісії було декілька посадовців різних відомств, основним виміром роботи цієї структури явно вбачалася участь у нормотворчості та у контролі за нормотворчістю, після 2006 року це Положення не зазнавало змін аж до свого скасування у 2017 році [7].

Нову Міжвідомчу комісію з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні було затверджене постановою КМУ від 26 квітня 2017 р. № 329, якою було затверджене склад цієї комісії, затверджене Положення про неї та скасоване постанову КМУ від 21 липня 2000 р. № 1157; постанова КМУ № 329, із певними змінами [1]; [2], є чинною досі [8]. Положення 2017 р. визначило Міжвідомчу комісію як дорадчий орган, що діє при КМУ, у сфері сприяння забезпеченню реалізації міжнародно-правових зобов'язань у галузі МГП.

Це Положення включило до компетенції Міжвідомчої комісії сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади з питань застосування та реалізації норм МГП в Україні; збір і здійснення моніторингу інформації про дотримання норм МГП в Україні та випадки їх порушення, а також сприяння розробленню механізму належної фіксації таких порушень, надання пропозицій щодо вжиття заходів реагування на них, проведення аналізу ефективності усунення виявлених порушень; визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань застосування та реалізації норм МГП [8].

Орган, якій відповідав за діяльність цієї Міжвідомчої комісії, з 2017 року неодноразово змінювався, спочатку це було Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, потім певний період відповідний функціонал було надане Міністерству України у справах ветеранів, а тепер за організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності комісії відповідає Міністерство розвитку громад та територій України, та її очолює голова, яким за посадою є Віце-прем'єр-міністр з відновлення України – Міністр розвитку громад та територій; секретарем Міжвідомчої комісії є керівник структурного підрозділу Міністерства розвитку.

До складу Міжвідомчої комісії, якій за останні роки постійно розширювався, входить більше десяти заступників керівників центральних органів виконавчої влади, декілька представників керівництва правоохоронних та силових структур, більше десятка заступників начальників обласних державних (військових) адміністрацій та інших органів влади [8].

Примітно, що до Міжвідомчої комісії включене, за згодою, не тільки представника Товариства Червоного Хреста України, але й представників Міжнародного комітету Червоного Хреста та Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні, «два представники наукових/науково-навчальних установ, що спеціалізуються та проводять системні наукові дослідження у сфері МГП» та «два представники громадських організацій, які сприяють розповсюдженню та застосуванню норм МГП» [8]. Окремо слід вказати на Порядок маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм МГП, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами), схвалений постановою КМУ від 21 жовтня 2022 р. № 1199 [5].

Порядок 2022 р. встановлює, що переліки об'єктів МГП визначаються органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання на підставі методик, які розробляються та затверджуються чотирма профільними центральними органами. Порядок 2022 р. передбачає, що переліки об'єктів МГП підлягають періодичному уточненню, але не рідше ніж один раз на рік станом на 1 січня поточного року, а інформація про заходи щодо маркування об'єктів МГП відображається у планах цивільного захисту на

особливий період, які розробляються органами державної влади, місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання [5].

Згідно Порядку 2022 р. Міністерство охорони здоров'я має визначати методику щодо медичних формувань та санітарно-транспортних засобів; МВС України - стосовно установок чи споруд, що містять небезпечні сили, а також об'єктів цивільного захисту; Міністерство розвитку громад та територій України – щодо об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення; Міністерство культури та стратегічних комунікацій – щодо культурних цінностей тощо [5]. Дійсно, наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 р. № 1985 було затверджене Методику визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами) [3].

Окремо слід вказати на постанову КМУ від 15 березня 2024 р. № 301 [4], якою було затверджене Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України та Порядок функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм МГП внаслідок збройної агресії проти України, при цьому створення та формування цієї електронної інформаційної системи покладалося на Міністерство розвитку громад та територій.

Порядок проведення моніторингу стану дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України визначив відповідний моніторинг, як комплекс взаємозв'язаних заходів організаційного та технічного характеру щодо отримання, узагальнення, оброблення, збереження та проведення аналізу інформації про фактичний стан дотримання прав і свобод людини і громадянина та МГП у зв'язку із збройною агресією проти України [4].

Порядок зазначає, що моніторинг проводиться з метою отримання та узагальнення інформації про стан дотримання норм МГП у зв'язку із збройною агресією проти України, за результатами якого відповідна інформація оприлюднюється та надсилається МЗС для подальшого надання міжнародним організаціям у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина.

У Порядку зазначене, що об'єктом моніторингу може бути інформація про порушення норм МГП, зокрема про серйозні порушення, передбачені Женевськими конвенціями, серед яких є: нелегальні ув'язнення; захоплення полонених з числа цивільних осіб; руйнування, не виправдане воєнною необхідністю; примушення особи до служби в збройних силах ворожої держави; нелегальна депортація осіб, що перебувають під захистом, зокрема дітей; неналежне використання прапора, військових емблем, захисних емблем, військових відзнак або форменого одягу супротивних сторін; застосування заборонених методів і засобів ведення війни [4].

Таким чином відповідний Порядок, попри його значущість, має метою насамперед викриття порушення МГП агресором, а не імплементацію МГП Україною. Водночас примітно, що схвалений водночас з ним Порядок функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм МГП внаслідок збройної агресії проти України надає навіть визначення МГП, як «системи міжнародно визнаних правових норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права, зокрема щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту тощо» [4].

Цей порядок також визначив порушення норм МГП як «дію або бездіяльність, результатом якої є порушення норм МГП, включаючи міжнародні злочини (воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду) та інші порушення, що не є злочинами та суперечать відповідним міжнародним зобов'язанням» [4].

Окремо слід згадати про діяльність Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України, створеної парламентською постановою від 1 липня 2022 р. № 2351-ІХ.

Як впливає із Звіту цієї Тимчасової спеціальної комісії, затвердженого постановою Верховної Ради України від 20 березня 2023 р. № 2965-IX [6], до її основних завдань було віднесено підготовку і доопрацювання законопроектів з питань: імплементації принципів і норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, що регулюють поведінку сторін конфлікту та встановлюють відповідальність за вчинення міжнародних злочинів; дотримання та захисту прав і свобод осіб, які перебувають у районі ведення бойових дій та на тимчасово окупованих територіях (цивільне населення, поранені та хворі, військовополонені та інші), захисту цивільних об'єктів, у тому числі культурних цінностей, під час воєнного стану [6]. Водночас практичні результати діяльності цієї Тимчасової спеціальної комісії вбачаються доволі обмеженими.

Таким чином, дослідивши аспекти адміністративних моделей, форм та механізмів реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права, слід констатувати, що відповідний функціонал знайшов своє активне відображення на рівні підзаконних нормативних актів. Водночас діяльність Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні, так саме як й Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України потребує у цьому вимірі на істотне удосконалення.

Не сприяють ефективності відповідної імплементації й розпорошеність компетенції у сфері імплементації міжнародного гуманітарного права між різними органами влади в Україні та періодична трансформація відповідних міністерств. Пошук наступних форм та механізмів посилення реалізації в Україні норм міжнародного гуманітарного права потребуватиме на додаткові наукові дослідження.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до складу Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: розпорядження КМУ від 22 серпня 2025 р. № 889-р. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-2025-p> (дата звернення: 09.10.2025).

2. Про внесення змін до складу Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: розпорядження КМУ від 27 серпня 2024 р. № 804-р. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/804-2024-p> (дата звернення: 09.10.2025).

3. Про затвердження Методики визначення медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, що відносяться до об'єктів міжнародного гуманітарного права та потребують маркування відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29 листопада 2024 р. № 1985. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1914-24> (дата звернення: 09.10.2025).

4. Про затвердження порядків з питань проведення моніторингу стану дотримання норм міжнародного гуманітарного права у зв'язку із збройною агресією проти України та функціонування, ведення та доступу до відомостей електронної інформаційної системи порушень норм міжнародного гуманітарного права внаслідок збройної агресії проти України: постанова КМУ від 15 березня 2024 р. № 301. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2024-p> (дата звернення: 09.10.2025).

5. Про затвердження Порядку маркування в особливий період будівель та споруд, транспортних засобів, які підпадають під дію норм міжнародного гуманітарного права, відповідними розпізнавальними знаками (емблемами): постанова КМУ від 21 жовтня 2022 р. № 1199. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1199-2022-p> (дата звернення: 09.10.2025).

6. Про звіт Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії рф проти України про виконану роботу: постанова ВРУ від 20 березня 2023 р. № 2965-IX. ВРУ.

[Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2965-20> (дата звернення: 09.10.2025).

7. Про утворення Міжвідомчої комісії з імплементації в Україні міжнародного гуманітарного права: постанова КМУ від 21 липня 2000 р. № 1157. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1157-2000-п> (дата звернення: 09.10.2025).

8. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: постанова КМУ від 26 квітня 2017 р. № 329. ВРУ. [Електронний ресурс]. - URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-п> (дата звернення: 09.10.2025).

Політова А.С.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права

Маріупольського державного університету

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7351-7110>

ГЕНОЦИД ЯК ЗЛОЧИН ЗА ЕТНІЧНОЮ, НАЦІОНАЛЬНОЮ, РАСОВОЮ ЧИ РЕЛІГІЙНОЮ ОЗНАКОЮ: СУЧАСНИЙ СТАН В УКРАЇНІ

Сьогодні в умовах збройної агресії Російської Федерації права людини набувають особливого значення. Міжнародне гуманітарне право та право прав людини набувають особливої увагу не тільки для пошуку й розв'язання актуальних проблем правозастосовної практики, а й для виявлення недоліків у механізмі щодо захисту у національному законодавстві.

У преамбулі Римського статуту Міжнародного кримінального суду зазначено: «пам'ятаючи про те, що за теперішнє століття мільйони дітей, жінок і чоловіків стали жертвами неймовірних злодіянь, які глибоко вразили свідомість людства;

визнаючи, що такі тяжкі злочини загрожують миру, безпеці та добробуту світу;

підтверджуючи, що найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва...» [1]. Саме злочин геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії віднесено до найбільш тяжких злочинів.

Як відзначають А. В. Боровик та І. В. Голиш, «історія людської цивілізації знає приклади геноциду ще до виникнення держав і нормативно-правового закріплення такого явища на міжнародному та національному рівнях. Зокрема, серед загальновідомих історичних випадків геноциду відмічають такі: геноцид аборигенів Америки (XV-XX ст.), геноцид асирійців, вірмен і греків в Османській імперії (1914-1923 рр.), Голокост (1941-1945 рр.), геноцид у Руанді (1994 р.), геноцид у Сребрениці (1995 р.), голодомори України в 1921-1923, 1932-1933 та 1946-1947 рр. тощо. Геноцид належить до злочинів проти миру, міжнародного порядку та безпеки людства. Високий рівень небезпеки геноциду зумовлено тим, що він загрожує існуванню окремих груп людей за етнічною, національною, расовою чи релігійною ознакою» [2, с. 18].

У статті II Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, яка була ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р., під геноцидом визначено «діяння, вчинені з наміром знищити, повністю або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку:

(а) вбивство членів такої групи;

(б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;